

PROTOKÓŁ
posiedzenia Polsko-Litewskiej Dwustronnej Komisji Ekspertów
do badania problemów nauczania historii i geografii
Poznań, 13-15 maja 2019 r.

Na podstawie artykułu 15 Programu współpracy między Ministerstwem Edukacji Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej i Ministerstwem Oświaty i Nauki Republiki Litwy w dniach 13-15 maja 2019 r. w **Poznaniu** odbyło się posiedzenie Polsko-Litewskiej Dwustronnej Komisji Ekspertów do badania problemów nauczania historii i geografii.

W spotkaniu udział wzięli:

ze strony polskiej:

1. prof. dr hab. Adam Suchoński – przewodniczący strony polskiej
2. dr Aleksander Srebrakowski
3. dr hab. Mariusz Kowalski
4. mgr Tadeusz Baryła
5. dr Bernadetta Manyś
6. mgr Małgorzata Skórka – sekretarz strony polskiej

ze strony litewskiej:

1. dr Rimantas Miknys – przewodniczący strony litewskiej
2. doc. dr Algis Kasperavičius
3. doc. dr Elmantas Meilus
4. dr Linas Jašinauskas
5. Renata Venckienė
6. mgr Rimantas Jokimaitis – sekretarz strony litewskiej

Spotkanie przebiegało według następującego porządku (wstępny projekt - w załączniku):

Poniedziałek, 13 maja 2019 r.

Przeznaczony był ten dzień na dojazd do Poznania. O godz. 18 rozpoczęło się spotkanie, na którym przedstawiono program obrad. Nie wniesiono żadnych uwag do zaproponowanego wcześniej programu (załącznik).

Wtorek, 14 maja 2019 r.

Posiedzenie o godz. 9.00 rozpoczęli współprzewodniczący prof. Adam Suchoński i doc. Rimantas Miknys, którzy przywitani uczestników w salach Polskiej Akademii Nauk Biblioteka Kórnicka Oddział w Poznaniu, Pałac Działyńskich. Przewodnictwo objął prof. Suchoński i przypomniał, że Poznań to kolebka państwowości polskiej i zrywu niepodległościowego, co należy podkreślić w związku z obchodami 100-lecia odzyskania niepodległości. Dodał, że dr Miknys otrzymał nagrodę

historyczną tygodnika „Polityka” oraz wręczył laureatowi list gratulacyjny Rektora Uniwersytetu Opolskiego.

Jako pierwszy wygłosił referat dr Elmantas Meilus pt. Najnowsza historiografia litewska o kształtowaniu, roli i funkcji granic historycznych Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Tezy: Ostatnio ukazały się dwie nowe prace (Laimy Bucevičiūtė i Tomasa Čelkisa) poświęcone zagadnieniom granic WKL, a wcześniej w wielotomowej historii Litwy, także przedstawiono te zagadnienia, gdzie stwierdzono, że granica z Mazowszem ukształtowana została już w XIV w. – jednak później niż z państwem krzyżackim. W XVI w. powołano komisję dwustronną ds. granicy na Podolu. W tomie 5. zaznaczono, że po „aneksji ziem ukraińskich i Podlasia” przez Koronę, wojnach z Moskwą – wielkość terytorium WKL znacznie się zmniejszyła. Po wojnie z Moskwą w końcu XVI obszar WKL znacząco zmniejszył się i takim pozostał aż do I rozbioru. Rosyjski II zabór najmocniej dotknął WKL. Według innej pracy dotyczącej terytorium Litwy w XV i XVI opis granicy jest wieloznaczny, często zacierający to, co prywatne i to, co państwowe, zaś granica liniowa (delimitacja, demarkacja) pojawia się na początku XV na styku z państwem krzyżackim, także w Inflantach. Z państwem moskiewskim opisywano natomiast zwarte terytoria/obszary przygraniczne/pogranicze, ale nie linię graniczną. Na południu, w stepach, przeważała granica z ziemią niczyją, z uwagi na koczowniczy charakter zamieszkujących go ludów. Najnowsza praca poświęcona kształtowaniu terytorium WKL i jego granic przedstawia rozumienia granicy, ich przebieg i liczne zmiany, dając przy tym kompletny ich obraz dla XIV i XV w. Wyjątkowy charakter miał proces aktualizacji granic państwowych z 1546 r., kompletności dokumentacji którego nie dorówna żadna inna procedura delimitacji granic WKL w XIV-XVI wieku.

Dyskusja: T. Baryła, czy zmiany roku 1546 były uzgodnione i stanowiły element przygotowań do unii? Prelegent zacytował T. Čelkisa: *Weryfikacja granicy w 1546 r. i szczególnie wyczerpująca jej dokumentacja, nasuwa na myśl przypuszczenie o jej szczególnym znaczeniu, ale chcąc ustalić jej "podtekst" polityczny, należałoby poświęcić tej delimitacji osobne badanie.* Dr Miknys, nowe badania w Litwie zwracają uwagę na rolę przestrzeni/terytorium w badaniach nad pamięcią historyczną. Aktualnie trwają prace dwóch zespołów (poniekąd oddając różnice między szkołą wileńską i kowieńską), co jest daje szansę na znaczący postęp, m.in. w wyznaczeniu zasięgu WKL na południu – szczególnie w świetle badań także archeologicznych. Referat trzeba koniecznie opublikować w obu językach, bo to pełny przegląd najnowszych badań. Dr Bernadetta Manyś, nowy członek Komisji, zadeklarowała pomoc w upowszechnianiu badań obu stron współtworzących Komisję.

Dr Linas Jašinauskas przedstawił referat pt. Obraz państwa litewskiego w podręcznikach wydanych na Litwie.

Tezy: Analizie poddano 14 podręczników do klas V–X oraz podstawy programowe, by uczeń wskazał główne państwa i ocenić zmiany terytorialne. Charakterystyczne, że tylko w jednym podręczniku wskazuje się na Polaków i Moskali jako zagrożenia dla spójności Litwy. Ale po rozbiorach okazało się, że to Moskwa jest głównym wrogiem. „Zgromadzenie Litwinów” z 5 grudnia 1905 po raz pierwszy opowiedziało się za autonomią jako drogą do wolnego państwa. W podręczniku dla 8 klasy mówi się, że państwo litewskie składało się także ze Słowian, głównie na południu. Gdy mowa o Unii Lubelskiej to ograniczała ona wolność, ale Litwa była wolnym państwem, inaczej niż w stosunkach z Moskwą, stale zagrażającej bytowi państwowemu. Odnośnie odbudowy państwa litewskiego na początku XX w., sprawa granic pozostaje kluczowa, a odbywać się to miało na terytoriach zamieszkałych przez etnicznych Litwinów. Konflikt litewsko-polski lat 1920–1939 przedstawiany jest jako nierozwiązalny. Dla klasy 10 podręcznik pokazuje zmiany terytorialne w latach 1939–1940 oraz nazistowskiej okupacji niemieckiej 1941–1944. Ale pomija się sprawy granic powojennych, także okoliczności wyznaczenia i ich skutków. Podręczniki są bogate w kartografię, mniej w teksty źródłowe. Brak jednak związków przyczynowych dla kształtowania terytorium i granic.

Dyskusja: Dr Miknys poparł stanowisko referenta, że zmianom terytorium i granic dać wyraz przyczynowo-skutkowy. Ponadto wiele też nadal pochodzi z minionej epoki, np. ocena Unii Lubelskiej. Szkoda też, że podręczniki unikają sprawy granic po 1991 r., szczególnie w kontekście umowy granicy litewsko-polskiej. Nauczycielka p. Violetta Słupianek; słusznie podnoszą referenci, że narracja podręczników, jak się okazuje także litewskich, pozbawiona jest analizy przyczynowo-skutkowej (jakby chodziło o uczniowskie: zakuć i zapomnieć). Prof. Suchoński przychylił się do tego stanowiska, opowiadając się za wyraźną analizą przyczynowo-skutkową jako oczywistą z punktu dydaktyki historii.

T. Baryła przedstawił referat pt. Kształtowanie, rola i funkcje granic historycznych Polski i Litwy w świetle wybranych polskich podręczników do nauczania historii.

Tezy: Pojęcia państwa, państwa narodowego, terytorium, ludności i jej uobywatelnienia przechodziły historyczną ewolucję słabo zaznaczoną we wszystkich podręcznikach recenzowanych przez Komisję. Zmieniała się także relacja pomiędzy nimi. Problem ten zasługuje na pokazanie tych zmian, bowiem współcześnie zachodzi w zjednoczonej Europie symboliczne zanikanie granic państwowych. Podręczniki, z niezrozumiałych powodów, posługują się ziemiami, regionami, województwami, krajami właściwie tylko odnośnie rozbicia dzielnicowego. Nie zauważa się, że po Unii Lubelskiej granice państwowe stają się elementem dziedzictwa i symbolicznie w okresie zaborów elementem myśli politycznej restytucji i niepodległości. Zatem chodzi o wyraźne zwrócenie uwagi, że mówiąc o kształcie granic państwowych, winno wyjaśniać się, że granica to nie tylko linia zetknięcia się terytorium dwóch państw lub obszarów niczyich, ale także zakres władzy państwa, praw obywateli i ich policzalności, a także pełniejszego opisu

najbliższych sąsiadów. Gdy mowa o granicy na wschodzie, trzeba wyraźniej podkreślić, iż ciężar obrony głównie obciążał WKL. W XX w. walka o granice, to nie tylko odwołanie się do symboliki/dziedzictwa I Rzeczypospolitej (granice historyczne), ale także spór narodowy i ideologiczny o kształt państwa narodowego i obywatelskiego. Większość podręczników nie wykorzystuje należycie map historycznych w toku narracji. Podręcznikiem, który zasługuje na wyrazy uznania w zakresie ukazania na mapach granic państwowych oraz najbliższych sąsiadów, a także ikonografii, jest „Ważna historia. Nowożytność. Edukacja gimnazjalna Dostępny na portalu warszawskiego Ośrodka Rozwoju Edukacji.

Dyskusja: Nauczyciel Piotr Grabarz, Ciągłe żyjemy obrazami, dziełami literackimi powstałymi w okresie zaborowym, często kłócącym się z badaniami historycznymi. To jest problem, ale nie należy rezygnować z każdej formy zainteresowania ucznia i pogłębionego wyjaśniania, także z wykorzystaniem wspomnianego Jana Matejki. Prof. Suchoński, trzeba posługiwać w narracji obrazem, ikonografią bo to pomocne i skuteczne, ale nie fałszywymi. Dr Miknys, czy używa się pojęcia dla tworu państwowego po Unii Lubelskiej pojęcia federacja? T. Baryła, P. Grabarz w podręcznikach mowa jest o unii realnej, bez dokładnego wyjaśnienia, także podstaw prawnych.

Prof. Suchoński przedstawił referat pt. Kształtowanie, rola i funkcje granic historycznych Polski i Litwy w świetle wybranych zagranicznych podręczników do nauczania historii.

Tezy: Zgodnie z zaleceniami Światowego Kongresu Historyków z 2000 r., podręcznik winien stosować gradację: dzieje narodowe, historia sąsiadów, przeszłość kontynentu i świata. W Szwecji przeważają dzieje regionalne. Przez granicę historyczną należy rozumieć obszar, na którym zaczęto kształtować terytorium określonego państwa. W podręczniku *Europaisches Geschichtsbuch*, red. E. Delouche, Stuttgart 1996 (patronat Rady Europy), często na mapach symbolicznie zaznaczono Polskę, zaś ledwie zaznaczono Litwę, i to w grupie państw bałtyckich. W podręcznikach niemieckich najciekawsze są mapki obrazujące zmiany terytorialne w następstwie konfliktów zbrojnych. Na jeszcze wyższym poziomie są podręczniki francuskie. Najlepiej jednak wypada podręcznik „Europa. Nasza historia 1” wydany przez WSiP wydany w wersji polskiej i niemieckiej. Jednak ciągle o Polsce w podręcznikach zachodnioeuropejskich mówi się zbyt mało, a jeszcze mniej o Litwie. Wyjątkiem jest podręcznik Micheala Lembergera, *Durch die Vergangenheit zur Gegenwart*, Wien 1996.

Dyskusja: Dr Miknys – może brakuje wiedzy o pracach innych komisji podręcznikowych, np. konflikt krzyżacko-niemiecko-polsko-litewski w oświetleniu podręczników niemieckich. Baryła, czy przy braku należnego miejsca w podręcznikach zagranicznych, nie zdarzają wyraźnie publikacje naukowe wyraźnie antypolskie, jak to opisał S. Olszewski. Prof. Suchoński, na szczęście, za wyjątkiem kilku publikacji izraelskich, nie spotkałem się z takimi publikacjami.

Nauczyciel P. Grabasz – docierają do szkół przedstawiciele wydawnictw oferując nawet pełne zestawy, a przy tym jestem jedynym prenumeratorem „Wiadomości Historycznych”, o których wspominał prof. Suchoński. Polecany przez prof. Suchońskiego podręcznik w jęz. niemieckim na Śląsku jest rozprowadzany przez przedstawicieli mniejszości niemieckiej.

Przewodniczący dr Miknys zarządził o godz. 12.40 przerwę obiadową; po krótkim zwiedzaniu pomieszczeń Biblioteki wznowiono obrady o godz. 14.00, pod przewodnictwem prof. Suchońskiego.

Dr Aleksander Srebrakowski przedstawił recenzję podręcznika Ignas Kapleris, Rimvydas Laužikas, Antanas Meištas, Karolis Mickevičius, Mindaugas Žolynas, Podręcznik historii dla klasy 11. Seria CZAS, Wydawnictwo Briedis, 1918; rec. Valdemaras Šimenas, tłum. Jan Sienkiewicz. V. 1 i 2.

Tezy: Obejmują okres od pradziejów do I wojny światowej, ale w praktyce dzieje Litwy doprowadzono do posiedzenia Sejmu z 4/5 grudnia 1905. To wznowiony podręcznik w dwóch woluminach z uwzględnieniem uwag Komisji, m.in. odnośnie przyczyn i skutków unii w Krewie. Zamieszczono informację o terytorium i demografii w XIV w., także w postaci diagramu. Część informacji dodatkowych jest jednak zbędna, a nawet z błędami, np. mapa obserwatoriów astronomicznych w Europie w XVIII, czy niejasna dla ucznia mapa etno-lingwistyczna okolic Wilna. W części dotyczącej odrodzenia narodowego Litwinów cały proces jest przedstawiony świetnie. Co do tłumaczenia, bardzo poprawnego, trzeba jednak poddać korekcie pojęcia historyczne i poprawnie zapisywać po polsku nazwiska i imiona (w nawiasie po litewsku). Trzeba pochwalić wydawnictwo, bowiem w kolejnych wydaniach jest to coraz lepszy podręcznik.

Dyskusja: Dr Kasperavičius, problemem jest rozróżnienie i zaakceptowanie w litewskiej narracji narodowej Rusinów/Białorusinów. Dr Srebrakowski, jest też problemem wyraźnego rozróżnienia roli i działań magnaterii i coraz liczniejszej szlachty litewskiej. Dr Miknys choć to dobry podręcznik, ale trzeba zwrócić uwagę na poprawność terminologii, pojęć historycznych. Dr Kowalski podkreślił niejasność zasad zastosowanych do mapy etno-lingwistycznej, a w dodatku, co do zasady, nieczytelnej dla ucznia.

Dr Elmantas Meilus przedstawił pierwszą część recenzji podręcznika Joanna Trzeciak, Przemysław Trzeciak, Podręcznik dla klasy piątej szkoły podstawowej. Wydawnictwo Edukacyjne Wiking sp.j. Wrocław 2018, wydanie pierwsze [podręcznik elektroniczny].

Tezy: Podręcznik przeładowany i zbyt trudny dla klasy 5. Wiele błędów i niedokładności powodują, że nie jest to dobry produkt edukacyjny, mimo nowoczesnej formy.

Dr Elmantas Meilus przedstawił także pierwszą część recenzji podręcznika Tomasza Małkowskiego, Historia 5, podręcznik dla klasy piątej szkoły podstawowej. Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, 2018.

Tezy: Bardzo dobry podręcznik, mogący być wzorem. Świetnie wyłożone tezy mowy Pawła Włodkowica broniące praw pogan. Podręcznik trudny, ale przydatny. Jedynym mankamentem są liczne opuszczenia liter polskich, w tej elektronicznej wersji.

Dyskusja: Prof. Suchoński, odnośnie pierwszego podręcznika zwrócił uwagę na brak wskazania recenzenta. Dr B. Manyś ten podręcznik jest napisany zbyt trudnym językiem i jest w dodatku przeładowany, nie dopasowany do wieku ucznia.

Dr R. Miknys przedstawił drugą część recenzji Tomasza Małkowskiego, Historia 8. Podręcznik dla klasy ósmej szkoły podstawowej. Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe. Cykl „Podróże w czasie”.

Tezy: narracja prowadzona jest od dziejów Polski po dzieje powszechne, co daje dobry rezultat. Materiał jest b. dobrze dopasowany do wieku ucznia i w dodatku niezwykle ciekawy, szczególnie w części wydarzeń dotyczących lat 1939-1941 w krajach bałtyckich. Niedokładnie jednak wyjaśniono sprawę paktu Ribbentrop-Mołotow, a przede wszystkim pominięto protokół dodatkowy z 28 IX 1939 r. Uzupełnienie dawałoby lepsze podstawy do wyjaśnienia decyzji podjętych w Jałcie, Poczdamie, a także okoliczności rozpadu ZSRR. Okres, aż do 1989 r., jest świetny i wciągający. Szczególnie należy zwrócić uwagę na opis deportacji i przesiedleń, bo to poprawnie opisany proces.

Dr R. Miknys przedstawił recenzja pt. Tomasz Małkowski, Historia 8. Zeszyt ćwiczeń dla klasy ósmej szkoły podstawowej. (Wersja elektroniczna). Gdańskie Towarzystwo Oświatowe.

Tezy: Program „Podróże w czasie” są świetną bazą do rozszerzenia wiedzy także o dziejach Litwy, i stanowi świetne uzupełnienie podręcznika podstawowego. Ćwiczenia rozszerzają, ale i sprawdzają opanowanie materiału.

Dyskusja: Prof. Suchoński, może należało w podręcznikach ponadpodstawowych wprowadzić element w postaci stosunku do polskich żołnierzy przez Litwę w 1939 r.

Prof. Suchoński zarządził o godz. 16.00 przerwę kawową. Po przerwie 10 min. wznowiono obrady i przystąpiono do dyskusji w sprawie przesłania przyszłorocznego posiedzenia Komisji. Prof. Suchoński zasugerował podjęcie, kontynuację problematyki integracji Europy. T. Baryła przedstawił koncepcję, mieszczącą się w ramach obchodów 100-lecia odzyskania niepodległości, poprzez dyskusję o najważniejszych postaciach/bohaterach wspólnej historii. Ta ostatnia propozycja po dyskusji została poparta przez uczestników. O godz. 17.30 zakończono prace.

Środa 15 maja 2019 r.

O godzinie 9.30 obrady rozpoczął współprzewodniczący prof. A. Suchoński. Przystąpiono do przedstawienia recenzji podręczników do geografii.

Dr Regina Venckienė przedstawiła recenzję podręcznika Edward Dudek, Jan Wójcik, Robert Wers, Geografia. Szkoła podstawowa. Polska. Podręcznik dla klasy VII. Wydawnictwo Edukacyjne Wiking Sp.j. Wrocław 2017.

Tezy: Podręcznik przedstawia problematykę geografii świata i Polski. Polska jest przedstawiana proporcjonalnie do wagi problemów geograficznych, jednak w części dotyczącej demografii podręcznik zawiera wiele oczywistych błędów.

Dyskusja: Dr Kowalski w wystąpieniu recenzyjnym zauważył, iż koncepcja podręcznika świetna, i w chwalonej części regionalnej podręcznika – chyba trzeba byłoby podać recenzji także historyków. To pierwszy podręcznik, który wprowadza układ regionalny, warty upowszechnienia. Oczywiście potknięcia dotyczą: nadmiernego eksponowania kulturalnej roli Krakowa, pojęć np. „ujemny przyrost naturalny”, „kościół rzymskokatolicki obrządku łacińskiego”, czy „Europa jest kontynentem”, dane dotyczące liczebności mniejszości narodowych w Polsce, a ogólnie – dane ludnościowe/demograficzne, a także dotyczące rozwoju społeczno-gospodarczego obarczone są b. licznymi błędami, które chyba dyskwalifikują ten podręcznik. I to mimo świetnej koncepcji regionalnej. Nie wymienia się także recenzentów tego podręcznika. Prof. Suchoński: omawiany podręcznik jest potwierdzeniem, iż podręczniki muszą być recenzowane, a recenzenci nie mogą być jednocześnie autorami innych podręczników. To jest wniosek oczywisty z prac komisji. Dr B. Manyś, Mapy winny być, szczególnie pieczołowicie przygotowane by stać się ważnym elementem dydaktycznym. Prof. Suchoński i T. Baryła zaproponowali, by w parach Komisji przestrzegać zasady, by recenzje obejmowały podręcznik zasadniczy, zeszyt ćwiczeń i atlas, czyli komplet przewidziany jako pomoc podręcznikowa, a ponadto by szczególnej uwadze poddać mapy, szczególnie przekrojowe, obrazujące procesy długiego okresu historycznego. Zawartość informacyjna map jest nie do przecenienia w procesie dydaktycznym. Dr A. Kasperavičius zasugerował by dokonać przeglądu wszystkich zaleceń Komisji, bo to jest bogaty materiał. Wniosek ten poparli dr Manyś i prof. Suchoński, licząc jednocześnie, że taki przegląd byłby niezwykle pomocy, także w upowszechnieniu prac Komisji.

O godz. 12.00 rozpoczęto podróż studyjną do Rogalina i Kórniku, a po powrocie o godz. 19 nastąpiło podpisanie protokołu posiedzenia Komisji.

Komisja wyraża podziękowania pani Małgorzacie Skórcie za przygotowanie posiedzenia w Poznaniu, wizyty studyjnej w Rogalinie, a szczególnie w Kórniku, gdzie wkład pracowników tych placówek w prezentację materiałów dotyczących relacji polsko-litewskich, był wielki.

Komisja na swym posiedzeniu przyjęła następujące wnioski:

I.

Spotkanie w Poznaniu, przedstawione na nim recenzje i odbyta dyskusja potwierdziły, że prace komisji wymagają upowszechnienia wśród nauczycieli i wszystkich osób zaangażowanych w proces dydaktyczny. Prace komisji wymagają także upowszechnienia zaleceń Komisji w środkach masowej informacji, jako dowód dialogu prowadzonego w imię prawdy historycznej i postępu integracji europejskiej.

II.

Komisja widzi potrzebę kontynuacji prac także w postaci podjęcia na kolejnym posiedzeniu problemu „Bohaterowie wspólnej historii”. Komisja ma nadzieję, że upowszechnienie prawdy historycznej wymaga wykorzystania znanych postaci wspólnej historii.

III.

Komisja dostrzega potrzebę stałego upowszechniania problematyki państwa, narodu, granic państwowych, także w kontekście podkreślenia znaczenia krain i regionów historycznych, i ich udziału w procesach integracyjnych. Komisja widzi potrzebę ujednoczenia i właściwych tłumaczeń pojęć podstawowych, a nawet opatrzenia podręczników spisem takich pojęć, celem lepszej przejrzystości narracji historycznej. Należy także zapobiegać sytuacji, gdy recenzenci są także autorami lub współautorami podręczników.

IV.

Komisja podkreśla, że w recenzjach wydawniczych, które Komisja uważa za niezbędne, należy przywiązywać szczególną uwagę by były one kompletne, to jest obejmowały podręcznik i wszystkie materiały pomocnicze (ćwiczenia i atlasy). Ponadto należy w recenzjach zwrócić szczególną uwagę na zawartość map, które winny stanowić element narracji historycznej. Zatem należy mapy poddać recenzji osób specjalizujących się w geografii historycznej, a tym samym poddać weryfikacji ministerialne listy recenzentów.

V.

Komisja opowiedziała się za odbyciem kolejnego posiedzenia w maju 2020 roku w Kownie/Kaunas, mieście o niezaprzeczalnej roli w historii Litwy, Polski i Europy.

Na tym protokół zakończono i podpisano

Ze strony polskiej

Ze strony litewskiej

.....
Prof. dr hab. Adam Suchoński

.....
Dr Rimantas Miknys

Poznań, 15 maja 2019 r.